

УДК 811.161.2*37

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2023-13.25>

ОСОБЛИВОСТІ ОПИСУ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМ У СЛОВНИКУ МОВИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Сердега Руслан Леонідович

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри українознавства і лінгводидактики

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди

вул. Валентинівська, 2, Харків, Україна

Розвідка присвячена проблемі опису семантики лексем, що наявні в мові фольклору. Питання, які пов'язані з дослідженням семантики слова, завжди будуть у центрі уваги мовознавців, бо вона належить до найбільш змінних і динамічних рівнів мови. Значеннєвий бік вербальних одиниць перебував у центрі уваги науковців здавна, мабуть, ще з часів зародження філологічної науки як такої, проте й досі, на жаль, маємо чимало недостатньою мірою досліджених або загалом нерозроблених проблем. До таких належить зокрема й питання семантичної своєрідності фольклорного слова та його лексикографічної репрезентації. Мова фольклору становить важливу складову національної мови, але вона, як не дивно, не була об'єктом цілеспрямованого лексикографування. Тому сьогодні необхідно розробляти методологічні засади та принципи лексикографічного опису словесних одиниць, що функціонують у мові фольклору. Відсутність ustalених методологічних підходів і принципів лексикографічної параметризації вербальних одиниць усної народної творчості, а також і безпосередніх багатосторінкових практичних спроб такого опису, зумовлює актуальність нашої роботи. Мета статті полягатиме в поданні деяких зразків лексикографічної параметризації семантики різних словесних фактів, наявних у текстах фольклору. Її досягнення передбачатиме добирання типових словесних одиниць, що функціонують у мові усної народної творчості, з'ясування основних особливостей семантики фольклорного слова, а також безпосереднє наведення зразків лексикографування мовних фактів усної народної словесності. Приклади обов'язково супроводжуватимемо контекстами, які безпосередньо вилучатимемо з текстів усної народної творчості. Відзначимо, що семантика слів, уживаних у текстах фольклору, має виразну специфіку, оскільки такі лексеми можуть мати у своїй структурі конотативні оцінні, етнокультурні, символічні та інші значення, що потребують певного відображення в словниковій статті. Для фольклорного слова часто характерна й максимальна узагальненість семантики слова. Усі зазначені особливості мають знайти відображення в словниковій статті, а представлені в цій розвідці напрацювання, сподіваємося, будуть використані в подальшому для створення повноцінного «Словника мови усної народної словесності».

***Ключові слова:** семантика, Словник мови фольклору, лексикографія, тлумачення, словникова стаття.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Проблема дослідження семантики слова була, є й, очевидно, ще довго залишатиметься одним із ключових питань мовознавства. Значеннєвий бік вербальних одиниць перебував у центрі уваги науковців здавна, мабуть, ще з часів зародження філологічної науки як такої, проте й досі, на жаль, маємо чимало недостатньою мірою досліджених або загалом нерозроблених проблем. До таких належить зокрема й питання семантичної своєрідності фольклорного слова та його лексикографічної репрезентації. Дослідження особливостей мови фольклору, її семантики дозволить розв'язати низку питань, пов'язаних із традиційною народною культурою, дасть змогу осмислити тенденції її розвитку в наш час. Необхідно також розробляти методологічні засади та принципи лексикографування словесних одиниць, наявних у мові фольклору. Відсутність ustalених

методичних засад щодо лексикографування різних словесних фактів фольклору, опису семантики фольклорного слова зумовлює актуальність нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Лінгвістичне дослідження лексем, наявних у текстах фольклору, має загалом тривалу історію. Чи не вперше на те, що мова усної народної словесності може стати предметом спеціальних мовознавчих розвідок, указав О. О. Потєбня. Учений відзначив, що народна пісня становить матеріал для лінгвістики, етнографії, історії, психології та інших галузей науки (Потєбня, 1985, с. 79). Звернув він увагу й на деякі особливості семантики фольклорного слова, зокрема зауважив, що для нього властива максимальна узагальненість, значеннєва невизначеність, помітив специфічну особливість кольоративних епітетів, що виявляють тенденцію в текстах фольклору до розширення конотативного й розмитості предметного

значення. Наприклад, прикметник *білий* може виступати символом усього позитивного, а епітет, із яким пов'язують рослини, – «зелений», – може набувати значення «молодий». Мова фольклору й надалі перебуває в колі зору українських мовознавців. Можна згадати певні здобутки, що з'явилися протягом останніх 15 років. Т. П. Беценко видала монографію, присвячену текстово-образним універсалиям думового епосу (Беценко, 2008). Н. О. Данилюк дослідила семантичні та формально-структурні показники народнописаних слів (2010). На семантичну структуру та синтаксичну будову народних загадок звернув увагу А. К. Мойсієнко (Мойсієнко, 2013). Активізувалося дослідження онімів, наявних у текстах фольклору. С. Г. Бутко дослідила власні назви в складі українських замовлянь (Бутко, 2016). Значним досягненням у царині фольклорної ономастики стала монографія Н. С. Колесник (Колесник, 2017). Т. П. Беценко проаналізувала мовнообразну організацію народних дум, дослідила способи формування естетики мови текстів цього жанру (Беценко, 2019). Однак досі мова фольклору не стала об'єктом спеціального планомірного лексикографування, хоча вчені давно вже зауважують про необхідність розроблення словників мови усної народної творчості. Н. О. Данилюк, наприклад, нарікає на те, що хоча й має українська наука значні набути в царині лінгвофольклористики, однак і досі не проводиться системна робота, спрямована на укладання словників мови усної словесності (Данилюк, 2007, с. 6). Проте інтерес до лексикографічного опрацювання словесних фактів фольклору поступово пробуджується. Про це свідчать деякі методологічні напрацювання й навіть уже перші безпосередні спроби лексикографічного опису мовних одиниць, наявних у фольклорних текстах певного жанру. З. С. Василько підготувала на матеріалі пісень, паремій і казок фрагмент словника лексем-фауносимволів (Василько, 2004, с. 124–364). Текстово-образні одиниці українських народних дум були предметом лексикографування у невеликих за обсягом словникових розробках (переважно покажчиках), укладених Т. П. Беценко (Беценко, 2008; Беценко, 2016; Беценко, 2017). Принципам створення словника мови української народної пісні приділила увагу Н. О. Данилюк (Данилюк, 2011). Ідею про створення словника фольклоронімів висловила Н. С. Колесник. Нею також були чи не вперше запропоновані й певні принципи побудови словникової статті, в якій описуватиметься власна фольклорна назва (Колесник, 2014).

Мета статті – подати зразки лексикографічної параметризації семантики різних словесних фактів, що функціонують у мові фольклору. Її досягнення передбачає добирання типових словесних одиниць, наявних у різних текстах усної народної словесності, з'ясування основних особливостей семантики фольклорного слова і наведенні зразків лексикографування мовних фактів усної народної словесності. Приклади обов'язково супроводжуватимемо контекстами, які безпосередньо вилучатимемо з фольклорних творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантика наявних у мові фольклору словесних одиниць має виразну специфіку, бо вона часто включає в себе компоненти, які є властивими для народної традиції, відбиває мовнокультурну картину світу українського народу, вбирає в себе міфопоетичну модель світу певного жанру усної народної творчості. Окрім загальномовного значення, уживане в тексті фольклору слово, часто може містити й певні культурні нашарування у своїй семантиці, властиві для певного етносу. Семантична структура фольклорного слова може поєднувати в своєму складі й символічний значеннєвий компонент, а також відзначатися максимальною узагальненістю значення. Отже, лексеми, що використовуються в текстах фольклору мають виразні особливості. Однак слід зауважити, що згадані вище властивості не є постійними й реалізуються більшою чи меншою мірою в семантиці певного слова, ужитого в мові усної народної словесності.

Семантика слова загалом становить собою результат складного і тривалого еволюційного процесу. Значення лексеми формується внаслідок взаємодії різних традицій мовців (історичних, культурних, міфологічних, соціальних, фольклорних й ін.). Мова фольклору зокрема й поєднує в собі всі згадувані традиції. У ній поєднуються відомості про історію народу, його міфологічні уявлення, культуру, соціальний устрій, усна народна творчість має установлені для кожного жанру художні засоби. Тому лексикограф, аналізуючи численні випадки вживання слова в різних текстах усної народної творчості, має враховувати ці традиції і, з огляду на них, установити основний набір семіописуваної словесної одиниці, наявної у мові фольклору.

У тлумаченні ми маємо подати основні значення слова, тобто зафіксувати пряме його значення та відзначити найхарактерніші випадки переносного слововживання. Ми повинні передати у словниковій статті те, як співвідноситься

описувана нами реалія з довколишньою дійсністю. Для цього нам необхідно описати найістотніші ознаки об'єкта, який лексикографується.

Існують такі основні засади тлумачення семантики слів, як стандартність (єдиний для певного словника опис однотипних явищ), економність (надання переваги – за однакових інших обставин – коротшому описові перед довшим), простота (застосування під час лексикографічного опису максимально простих та зрозумілих синтаксичних конструкцій і слів); повнота (вичерпний опис усіх важливих значень та способів вживання реєстрових одиниць) (Бондар та ін. 2006, с. 340). Зрозуміло, що всі вище згадані чотири засади ми обов'язково маємо застосовувати для опису семантики слів, наявних у текстах фольклору, але мова фольклору – це передусім сукупність слів, різноманітних за своєю природою, функціональним навантаженням, зі своїми специфічними ситуативно-предметними та власне мовними асоціаціями. Для опису певних слів може бути достатнім і традиційний підхід. Однак у текстах фольклору, очевидно, будуть траплятися лексеми з виразним етнокультурним нашаруванням. У таких випадках просте тлумачення значення не завжди буде достатнім.

В. В. Жайворонок свого часу, торкаючись у своїх дослідженнях проблеми лексикографічного опису етнокультурних концептів, зауважив, що їх опис потребуватиме органічного поєднання рис словників різного типу – тлумачного, енциклопедичного, етимологічного, історичного (Жайворонок, 2007, с. 97). Почасті таке твердження буде справедливим і щодо опису мовних фактів фольклору. Наприклад, коли описуватимемо давні знаряддя праці або старовинний одяг, який носили колись, то так чи інакше будемо залучати певні енциклопедичні дані. Подамо далі приклади подібних словникових статей: **ЛИЧАКІЙ**, -ів, *мн.* (*одн.* **лича́к**, -а, *ч.*). Давнє селянське взуття, що виготовлялося з лози або кори, основою якого була плетена підошва, поєднувана з онучами, шматками тканини, що обмотувалися навколо щиколотки і прив'язувалися до ноги мотузками. *Ой прийшов я до костьола, там органи грали, / Як-ем тріснув личаками, аж святі гуляли* (Біля райських воріт: збірник атеїстичного фольклору українського населення Карпат / упоряд. І. М. Сенька. Ужгород: Карпати, 1980. С. 105); **ХОДАКІЙ**, -ів, *мн.* (*одн.* **хода́к**, -а, *ч.*), *діал.* Давнє селянське взуття, що побутувало в Україні до початку ХХ століття й виготовлялося зі шматка товстої, проте м'якої свинячої або коров'ячої сиром'ятної шкіри, носили яке з онучами, прив'язуваними

до ніг мотузками (волоками); постолі. *Заручив ся в ходаках, оженив ся босо* (Коломийки / упоряд. Г. М. Литвака. К.: Рад. письменник, 1963. С. 109).

Зовсім не зможемо обійтися без енциклопедичних даних географічного, а також історичного плану в тому випадку, коли будемо пробувати подати тлумачення топоніма, що вже або зовсім зник як самостійна одиниця адміністративно-територіального устрою, або в певний період розвитку та становлення українського народу мав ключове для нього значення. Як-от зокрема у наведених нижче прикладах словникових статей: **ПРУ́СІЯ**, -ії. Німецьке королівство, історична держава, що злилася з Німеччиною в кінці ХІХ ст. і остаточно зникає як самостійна територіальна одиниця в 1947 р. Інший варіант назви **Пруссія**. *Прилетів кондуктор, дуже зажурився, / Що бідний хлопчина в Пруссії доробився* (Буд здорова, землице: укр. народні пісні про еміграцію / упоряд. С. Й. Грици. К.: Муз. Україна, 1991. С. 87).

УЖАНСЬКА ВА́РМЕДЬ, Ужанської вармеді. Інша назва Ужанський комітат (угор. *Ung vármegye*, *лат.* *comitatus Unghensis*). Давнє адміністративно-територіальне утворення в північно-східній частині колишнього Угорського королівства, адміністративним центром якої був Ужгород, існувала до 1919 року. У наш час частина цієї території входить до Закарпатської області України та Михайловецького й Сорбанецького районів Словаччини. *А інші вармеді – Угоцька, Ужанська мусили сіль купувати* (Чарівна торба: укр. народні казки, притчі, легенди, перекази, пісні та прислів'я, записані від М. І. Шопляка-Козака / упоряд. І. М. Сенька. Ужгород: Карпати, 1988. С. 20).

СУБО́ТІВ, -ова. Хутір, що належав колись Богдану Хмельницькому, зруйнований поляками, нині село підпорядковане Чигиринській міській громаді в Черкаському районі Черкаської області. *Тоді ж то козаки добре дбали – / До города Суботова прибували, / Хмельницького стрічали, / Штики у суходіл стромляли, / Шлики із себе скидали, – / Хмельницькому низький поклон послали...* (Думи / упоряд. текст., вступ. ст., приміт. та ком. Г. А. Нудьги. К.: Рад. письменник, 1969. С. 238); *У селі Суботіві люди розповідають, що там колись жили одинокі дід і баба* (Героїчний епос українського народу: хрестоматія / упоряд. О. М. Таланчук, Ф. С. Кислого. К.: Либідь, 1993. С. 256).

Н. С. Колесник вважає, що вичерпно описати значеннєве багатство власної назви, «унаслідок взаємодії багатьох смислових зв'язків, складних асоціацій та конотацій, може виявитися, власне, неможливим» (Колесник, 2014, с. 9).

Ідеально описати певне явище довколишньої дійсності, зокрема, й мовної це, звичайно, справа нелегка і зробити це непросто, однак це не означає, що треба відмовитися зовсім від спроб лексикографічного опису семантики онімів, наявних у мові фольклору. Додаткові конотативні відтінки власної назви цілком можна описувати за допомогою лексикографування. Н. С. Колесник загалом не відкидає повністю необхідність тлумачення семантики фольклороніма як такої, оскільки зауважує, що пояснювати насамперед потрібно маловідомі назви, наприклад, зооніми, казкові найменування, мікротопоніми, міфоніми, для розуміння яких потрібна інформація «не лише про їх належність до певного онімного класу, а й мовні та екстралінгвальні асоціації, пов'язані з їхніми референтами» (Колесник, 2014, с. 9). Полісонім **Київ**, наприклад, може набувати в текстах фольклору такого символічного значення, як «Батьківщина, рідний край». Подамо далі приклад словникової статті з цією власною назвою.

КИЇВ, -єва. *Київ-город*, -а. 1. Місто в Україні, адміністративний центр Київської області, столиця України. «*А в Києві на Подолі / Усі дзвони дзвонять, / За нас двоє, серце моє, / Всі люди говорять. / Най говорять, най говорять, / А ми не боїмся, / Поберемось за рученьки / Та й поцілуємся!*» (Пісні про кохання / упоряд. О. І. Дея. К.: Дніпро, 1986. С. 166); *Повів він [Іванко] військо під Київ-город, / Вийшли до його всі киявляне, / Вивели йому красную панну* (Колядки та щедрівки: зимова обрядова поезія трудового року / упоряд. О. І. Дея. К.: Наук. думка, 1965. С. 209). 2. Давньоукраїнська монархічна держава, якою керував князь, зі столицею в Києві; територіальне утворення, що існувало на теренах сучасної України в IX–XIII ст.; Київська Русь. *І жив Олег в мирі з усіма землями, княжачи в Києві* (Героїчний епос українського народу: хрестоматія / упоряд. О. М. Таланчук, Ф. С. Кислого. К.: Либідь, 1993. С. 228). 3. *перен., симв.* Батьківщина, рідний край. *А Київ ще далеко був і берег той дніпровий...* (Думи / упоряд. К.: Рад. письменник, 1969. С. 287).

Слід також пам'ятати й про оцінність, яка міститься часто в значенні фольклорного слова. Народ досить-таки часто дає конкретну оцінку якому-небудь об'єкту або факту, чи явищу навколишньої дійсності, яка, зрозуміло, може ставати органічною часткою семантики слова, використовуваного у фольклорних текстах. Така оцінка перебуває в бінарно-опозиційній взаємодії. Оцінювання відбуваються в межах шкали «добре, добрий» і «погано, поганий». Так, наприклад, існують назви для позначення

народного одягу загалом. У соціально-побутових казках українського народу зокрема фіксуємо такі загальні найменування одягу, як **вбрання** і **лахмани** (**лахман**). Ці найменування якраз й оцінюються за наведеною шкалою, і вона, зрозуміло, впливає на семантику цих слів. Їх опозиційність простежується навіть у тих означеннях, що поєднуються з назвами **лахмани** (**лахман**) і **вбрання** у відповідних сполуках: **дрантиві лахмани**, **дрантивий лахман** (Бріцина, 1987, с. 103) і **файне вбрання** (Бріцина, 1987, с. 104), тобто маємо двійкову (бінарну) шкалу – *старий, поганий / новий, гарний* (одяг). Ми повинні передати відповідну оцінність у спеціальному словнику, присвяченому мові фольклору, настільки, наскільки це можливо. Щодо негативної конотації, яка наявна в лексемах **лахмани**, **лахман**, то її досить таки легко передати безпосередньо, тобто в прямому значенні, де ми просто зазначимо, що це дуже старий, подертий одяг, або, інакше кажучи, лахміття. Отже, за допомогою означень «старий», «подертий», а також синонімічного поняття **лахміття**, ми цілком зможемо передати негативну конотацію, оцінку. Лексема **вбрання** навпаки оцінюється позитивно. Однак ця оцінка не виражена явно, прямо. Пряме значення, реалізоване поза конкретним текстом, виглядає, в принципі, у цьому слові як стилістично нейтральне, синонімічне загальному поняттю **одяг**. Однак контекст (*Але дайте їй файне вбрання: жовті чобітки, вишиту сорочку, новеньку хустку, коралі на шию, ковтки у вуха*) (Бріцина, 1987, с. 104) вказує на наявність позитивної конотації (оцінки) у слова **вбрання**. І вона передається не тільки означенням **файне** (гарне), а й видовими поняттями, що містяться в наведеній вище ілюстрації. Деякі з таких понять мають при собі також позитивно марковані означення, які ми відразу сприймаємо без необхідності додаткового осмислення. Наприклад, **новенька хустка**. Тут позитивна оцінка виявляє себе безпосередньо. Словосполука **вишита сорочка** теж має позитивну конотацію, бо лексема **вишита** означає «оздоблена вишивкою», інакше кажучи, «прикрашена», а якщо ще згадати про роль вишитої сорочки (вишиванки) в традиційній культурі України, то позитивна маркованість слова **вбрання** стає очевидною, проте згадана інформація про роль вишиванки в традиції українського народу є позатекстовою, тобто становить авантекст, який легко прочитується носієм української мови, представником української культурної традиції, проте потребує пояснення для чужоземців. Оцінний компонент міститься також

і в словосполученні **жовті чобітки**, хоча він теж винесений за текст. Чоботи загалом протиставляються дешевим видам взуття – постолом і личакам. Лексема **личак** може навіть набувати переносного значення й називати вбогу людину (Білодід, 1973, с. 501). Сап'янові різнокольорові чоботи зазвичай носили представники заможної частини українського суспільства. І нарешті в семантичне поле родового поняття **вбрання**, як видно зі згаданого вище контексту, входять і безпосередньо прикраси – *корали на шию, ковтки*. Отже, ми можемо завдяки контексту конкретизувати лексичне значення слова, що вноситься до реєстру словника, й відповідно увести до його тлумачення компонент оцінності, який ми створимо за допомогою введення дієслівного уточнення **прикрашають** і додавання інформації про якість одягу (**новий, святковий**). Тлумачення в словниковій статті тоді виглядатиме так: **ВБРАННЯ**, -я, с. Сукупність предметів, виробів із хутра, тканини, шкіри (зазвичай нових чи святкових), якими покривають чи прикрашають тіло; одяг.

Як уже зазначалося, слово, уживане у фольклорному тексті, крім загальнономовного значення, може мати ще культурне. Таке культурне значення теж необхідно відображувати в тлумаченні. Наприклад, слово **хустка** в мові фольклору може мати якраз і загальнономовне значення й культурне, пов'язане з весільним обрядом. Подамо далі зразок можливої словникової статті з цією лексемою. **ХУСТКА**, -и, ж. 1. Виріб із тканини, переважно квадратний, який пов'язують на голову, шию або накидають плечі. *Продай хустку здорову, / Купи мені корову, / Буду її доглядати, / Буду масло поїдати* (Жартівливі пісні. Родинно-побутові / упоряд. О. І. Дей, М. Г. Марченко, А. І. Гуменюк. К. : Наук. думка, 1967. С. 443). 2. обряд. Атрибут весільної обрядодії – заручин; предмет, який дівчина подавала молодому під час заручин і що символізував її згоду, підтверджував готовність дівчини вийти заміж за того, хто сватався. *Дівчина вклонялась парубкові і пов'язувала хусткою його праву руку* (Весілля: у двох книгах. Кн. 1. / упоряд. М. М. Шубравської. К. : Наук. думка, 1970. С. 414); // атрибут заміжньої жінки, шматок тканини, під яким вона мала ховати волосся або одягати поверх спеціального головного убору заміжньої жінки – **очіпка** (див. **ОЧІПОК**). 3. Невеликий за розміром шматок тканини, переважно квадратної форми, що використовується для сякання, витирання носа, обличчя, очей, рота». *Я плачу, було, а зо мною і вони [два менші сини] плачуть... Не одну хустку сльозами змочила,*

не одну нічку ночами не спала (Народні оповідання / упоряд. С. В. Мишанича. К. : Дніпро, 1986. С. 217). Отже, перше й третє значення є загальнономовним, а друге містить виразне етнокультурне напашарування. Слово **хустка** цілком може мати й символічне значення, яке теж потрібно увести до тлумачення. В. В. Жайворонок зауважує, наприклад, що предмет, позначуваний відповідною лексемою, може набувати значення «символ прихильності, любові, вірності, прощання, скорботи» (Жайворонок 2006, с. 626–627). Тому наведену перед цим словникову статтю ми можемо доповнити ще одним, четвертим (суто символічним) значенням: 4. *симв.* Річ, що символізує прихильність, любов, вірність, прощання, скорботу. – *Ой я, тату, три сестри маю, / Всіма трьома замишляю: / Що старша іде, коня веде, / А підстарша сідло несе, / А найменша осідлала, / Осідлала, хустку дала, / Хустку дала да й заплакала: / – Ой брате наш, ти один у нас, / Ти один у нас, не кидай нас* (Балади. Родинно-побутові стосунки / упоряд. О. І. Дей та ін. К.: Наук. думка, 1988. С. 366).

Ще одна характерна риса фольклорного слова, яка, очевидно, теж має відбиватися певною мірою в тлумаченні – це максимальна узагальненість семантики. Найвиразніше ця риса фольклорного слова виявляє себе в складних словах-юкстапозитах. Подамо далі зразок лексикографування подібної словесної одиниці. **СРІБЛО-ЗОЛОТО**, срібла-золота, с., збірн., фольк. 1. Гроші; срібні та золоті монети. *Повела вона [сестра орла] його [діда] у комори, а там у засіках срібло-золото* (Укр. народні казки / упоряд. Л. Ф. Дунаєвської. К. : Веселка, 1992. С. 204). 2. *перен.* Прикраси із золота та срібла. *Аж він [дід] приїхав, коли бачить, а дочка на порозі сидить у сріблі-золоті – це все змії після себе залишив у золотій скрині* (Там само, С. 321).

ПЕРІНИ-ПОДУШКІ, перін-подушк, мн., збірн., фольк. Постіль; ліжко, приготівлене для сну. – *Снав скрипністий на лавках, цимбалістий на дошках, / А Михайло-придибайло, мому серцю сподобайло, спав на / перинах-подушках* (Жартівливі пісні: родинно-побутові / упоряд. О. І. Дей, М. Г. Марченко. К. : Наук. думка, 1967. С. 547).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Методологія та засади словникового опису тих вербальних явищ, що наявні в мові фольклору, є сьогодні недостатньо розробленими, відсутні в українському мовознавстві й більш-менш масштабні спроби лексикографічної параметризації зазначених фактів. Однак семантика слів, уживаних у текстах фольклору, має виразну специфіку,

оскільки такі лексеми можуть мати у своїй структурі конотативні оцінні, етнокультурні, символічні та інші значення, що потребують певного відображення в словниковій статті. До того ж мова фольклору становить важливу складову мови національної, бо саме наявність усної народної словесності у певного етносу дає йому в перспективі розвинути

відшліфовану та унормовану форму загальнонародної мови – літературну. Тому необхідно розробляти принципи та засади укладання словників, що охоплюватимуть усну народну творчість українців. Такі напрацювання можуть бути використані в подальшому для створення повноцінного «Словника мови усної народної словесності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Беценко Т. П. Текстово-образні універсалії думового епосу: структура, семантика, функції: монографія. Суми : СумДПУ ім. А. Макаренка, 2008. 400 с.
2. Беценко Т. П. Мова думового епосу: Словник епітетів, складних слів, тавтологічних і плеонастичних структур, географічних найменувань і релігійних понять. Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 108 с.
3. Беценко Т. П. Мова українських народних дум: Словник текстово-образних одиниць. Суми : ВВП «Мрія-1», 2016. 123 с.
4. Беценко Т. П. Естетика мови українських народних дум: текстово-образні одиниці. Суми : ВВП «Мрія-1», 2017. 140 с.
5. Беценко Т. П. Естетика мови українських народних дум: монографія. Суми, 2019. 227 с.
6. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
7. Бріцина О. Ю. Соціально-побутова казка. Київ: Дніпро, 1987. 282 с.
8. Бутко С. Г. Ономастикон українських замовлянь: походження, склад, функції: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2016. 24 с.
9. Василько З. Символіка фольклорного образу. Львів : ДПА-Друк, 2004. 392 с.
10. Данилюк Н. Лінгвофольклористичні студії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть. *Народна творчість та етнологія*. 2007. № 3–4. С. 4–8.
11. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні: монографія. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2010. 511 с.
12. Данилюк Н. О. Принципи укладання словника мови української народної пісні. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник : зб. наук. пр. К. : НАН України, Ін-т укр. мови, 2011. С. 250–259.
13. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
14. Жайворонок В. Мовні знаки культури: спроба лексикографічного опису. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: збірн. наук. пр., присв. 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко* / відп. ред. акад. НАНУ В. Г. Складенко, К., 2007. С. 92–101.
15. Колесник Н. Структура статті в словнику фольклоронімів (на матеріалі бурлацьких та наймитських пісень). *Науковий вісник ССНУ імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 2. С. 7–14.
16. Колесник Н. С. Онімія української народної пісні. Чернівці : Технодрук, 2017. 368 с.
17. Мойсієнко А. Народна загадка в текстово-дискурсивному вимірі. *Українська мова*. 2013. № 3. С. 39–47.
18. Потєбня О. О. Естетика і поетика слова: збірник. К. : Мистецтво, 1985. 302 с.
19. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с.

REFERENCES

1. Betsenko, T. P. (2008). *Tekstovo-obrazni universalii dumovoho eposu: struktura, semantyka, funktsii* : monografia. [Textual and Figurative Universals of the Duma Epic: Structure, Semantics, and Functions : monograph]. Sumy : SumDPU imeni A. Makarenka. 400 p. [in Ukrainian]
2. Betsenko, T. P. (2008). *Mova dumovoho eposu: Slovnyk epitetiv, skladnykh sliv, tautolohichnykh i pleonastychnykh struktur, heohrafichnykh naimenuvan i relihiinykh poniat*. [The language of the Duma epic: Vocabulary of epithets, compound words, tautological and pleonastic structures, geographical names and religious concepts]. Sumy : SDPU imeni A. S. Makarenka. 108 p. [in Ukrainian]
3. Betsenko, T. P. (2016). *Mova ukrainskykh narodnykh dum: Slovnyk tekstovo-obraznykh odynts*. [The language of Ukrainian national dumas: A dictionary of textual and figurative units]. Sumy : VVP "Mriia-1". 123 p. [in Ukrainian]
4. Betsenko, T. P. (2017). *Estetyka movy ukrainskykh narodnykh dum: tekstovo-obrazni odynts*. [Aesthetics of the language of Ukrainian folk dumas: textual and figurative units]. Sumy : VVP "Mriia-1". 140 p. [in Ukrainian]

5. Betsenko, T. P. (2019). Estetyka movy ukrainskykh narodnykh dum: monohrafiia. [Aesthetics of the language of Ukrainian folk dumas: a monograph]. Sumy. 227 p. [in Ukrainian]
6. Bilodid, I. K. (Red.). (1973). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv : Naukova dumka, vol. 4. 840 p.
7. Bondar, O. I., Karpenko, Yu. O., Mykytyn-Druzhynets, M. L. (2006). Suchasna ukrainska mova: Fonetyka. Fonolohiia. Orfoepiia. Hrafika. Orfohrafiiia. Leksykolohiia. Leksykohrafiiia. [Suchasna ukrainska mova: Fonetyka. Fonolohiia. Orfoepiia. Hrafika. Orfohrafiiia. Leksykolohiia. Leksykohrafiiia]. Kyiv: VTs "Akademiia". 368 p. [in Ukrainian]
8. Britsyna, O. Yu. (1987). Sotsialno-pobutova kazka [A social and household fairy tale]. Kyiv : Dnipro. 282 p. [in Ukrainian]
9. Butko, S. H. (2016). Onomastykon ukrainskykh zamovlian: pokhodzhennia, sklad, funktsii: abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences : 10.02.01. [Onomasticon of Ukrainian orders: origin, composition, functions: autoref. thesis ... candidate philol. Sciences]. 24 p. [in Ukrainian]
10. Vasylo, Z. (2004). Symvolika folklornoho obrazu. [Symbolism of the folklore image]. Lviv: DPA-Druk, 392 p. [in Ukrainian]
11. Danyliuk, N. (2007). Linhvofolklorystychni studii u druii polovyni XX – na pochatku XXI stolit. [Linguo-folklore studies in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries]. *Narodna tvorchist ta etnohrafiiia*. № 3–4, 4–8. [in Ukrainian]
12. Danilyuk, N. O. (2010). Poetic word in Ukrainian folk song: a monograph. [The Poetic Word in Ukrainian Folk Song: a monograph]. Lutsk : Lesya Ukrainka Volyn National University. 511 p. [in Ukrainian]
13. Danyliuk, N. O. (2011). Pryntsypy ukladannia slovnyka movy ukrainskoi narodnoi pisni. [Principles of compiling a dictionary of the language of Ukrainian folk song]. *Ukrainska leksykohrafiiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia*. Larysi Hryhorivni Skrypnyk : zb. nauk. pr. Kyiv : NAN Ukrainy, In-t ukr. movy, 250–259. [in Ukrainian]
14. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk. [Signs of Ukrainian ethnoculture: reference dictionary]. Kyiv : Dovira. 703 p. [in Ukrainian]
15. Zhaivoronok, V. (2007). Movni znaky kultury: sprobna leksykohrafichnoho opysu. [Language signs of culture: an attempt at lexicographic description]. *Linhvostylistyka: ob'iekt – styl, meta – otsinka: zbirn. nauk. pr., prysv. 70-richchiu vid dnia narodzhennia prof. S. Ya. Yermolenko*. Kyiv. S. 92–101 [in Ukrainian]
16. Kolesnyk, N. (2014). Struktura statti v slovnyku folkloronimiv (na materialy burlatskykh ta naimytskykh pisen). [The structure of the article in the dictionary of folkloronyms (based on the material of Burlach and Naymits songs)]. *Naukovyi visnyk CIeNU imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. № 2, 7–14 [in Ukrainian]
17. Kolesnyk, N. S. (2017). Onimiiia ukrainskoi narodnoi pisni. [Onymia of the Ukrainian folk song]. Chernivtsi : Tekhnodruk. 368 p. [in Ukrainian]
18. Moisiienko, A. (2013). Narodna zahadka v tekstovo-dyskursyvnomu vymiri. [Folk riddle in textual and discursive approach]. *Ukrainska mova*. № 3, 39–47 [in Ukrainian]
19. Potebnia, O. O. (1985). Estetyka i poetyka slova: zbirnyk [Aesthetics and poetics of the word: a collection]. Kyiv : Mystetstvo. 302 p. [in Ukrainian]

FEATURES OF THE DESCRIPTION OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF LEXEMES IN THE DICTIONARY OF THE LANGUAGE OF UKRAINIAN FOLKLORE

Serdeha Ruslan Leonidovych

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate at the Department of Ukrainian Studies and Linguodidactics
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
2, Valentynivska str., Kharkiv, Ukraine*

The article is devoted to the problem of describing the semantics of lexemes present in the language of folklore. Issues related to the study of word semantics will always be in the focus of linguists' attention, as it is one of the most variable and dynamic levels of language. These include, in particular, the question of the semantic originality of a folklore word and its lexicographic representation. The language of folklore is an important component of the national language, but it, surprisingly, was not the object of purposeful lexicography. Therefore, today it is necessary to develop methodological principles and principles of lexicographic description of verbal units present in the language of folklore. The lack of established methodological approaches and principles of lexicographic parameterization of language facts

of oral folk art, as well as direct multi-page practical attempts of such a description, determines the relevance of our work. The purpose of the article will be to present some examples of lexicographic parameterization of the semantics of various verbal facts found in various folklore texts. Achieving the set goal will consist in identifying typical verbal units that function in the language of folklore, clarifying the main features of the semantics of a folklore word, providing examples of lexicographic description of linguistic facts of folklore. Examples will necessarily be accompanied by contexts, which will be taken directly from the texts of oral folk art. It should be noted that the semantics of words used in folklore texts has a distinct specificity, since such lexemes can have connotative evaluative, ethnocultural, symbolic and other meanings in their structure, which require a certain reflection in the dictionary article. A folklore word is often characterized by maximum generalization of the semantics of the word. All the mentioned features should be reflected in the dictionary article, and the work presented in this survey will hopefully be used in the future to create a full-fledged "Dictionary of the language of oral folk literature".

Keywords: *semantics, Dictionary of the Language of Folklore, lexicography, interpretation, dictionary entry.*